

26.18x35.94	1/3	עמוד 1	מעריב - המגזין	11/2021	79399211-1
מאגנס - הוצאת ספרי - 25910					

יום שלישי | ה' בכסלו תשפ"ב | 9.11.2021

מעריב המגזין

+

המתכון המהיר
לפיצה אישית

פסקל פרץ-רובין
09

המונצח מנשה לבירן חוזר
לסודות של פסטיבל הזמר החסידי

יעקב בראון | 06

Jude

Jude

ההתמודדות עם הנישול
מהמרחב הציבורי, חוסר
הוודאות וההמתנה ללא נודע:
83 שנה בדיוק אחרי ליל הבדולח,
ספר חדש משרטט באמצעות יומנים,
התכתבויות וקטעי עיתונות את חיי
היהודים בגרמניה הנאצית ערב המלחמה

כרמית ספיר ויץ | 04

כשירדה החשיכה

79399210-0	11/2021	מעריב - המגזין	עמוד 4	2/3	25.5x31.99
מאגנט - הוצאת ספרי - 25910					

המילים שנותרו

◀ "למדתי שהאדם הוא סתגלן בצורה בלתי נתפסת". מיצג אוניטשמי בגרמניה, 1934; וחלונות ראוהו בגרמניה עם הכיתוב "יהודי" בתקופה של חרם כלכלי צילומים באדיבות יד ושם

עם הסלמת המדיניות האנטי-יהודית בשלהי שנות ה-30, בעיקר לאחר פוגרום ליל הבדולח, בלילה שבין 9 ל-10 בנובמבר לפני 83 שנה בדיוק, התגברה הסכנה ליהודים במרחב הציבורי, ואיתה הנטייה להסתגרות בבית. פרופ' מירון, משנה לנשיאת האוניברסיטה הפתוחה וראש המרכז לחקר השואה בגרמניה ביד ושם, מסביר שעיקר עניינו בספר הוא שאלת התמודדותו של הפרט עם הגבלות, וכיצד המציא בכל פעם דרכים חדשות לאחיזה במרחב: "מעבר לעובדה שמדובר ביהודים תחת המשטר הנאצי, אני עוסק בשאלה מה קורה לאנשים במצב קיצון וכיצד הם מגיבים. הזמן המרחיב הם הדרכים הכי טובות לבדוק את זה, כי החיים מתערערים. הדבר השני שהעסיק אותי הוא 'יזום' מה פעילה: ככל שאנשים נמצאים תחת דיכוי יותר עמוק, משהו אצלם מנסה לייזום, לשנות, לארגן מחדש את חייהם תחת המגבלות הבלתי אפשריות שהם נמצאים בתוכן. זה דבר מדהים בעיניי".

המקורות שעליהם נסמך פרופ' מירון, כאמור, הם יומנים, מכתבים ועיתונות. "ויקטור קלמפרר ווילי כהן הם דמויות מרכזיות בספר. שניהם מבוגרים ממעמדה בנינים", אומר מירון. "הבעיה שלי הייתה למצוא נשים וצעירים. אחד

ההיסטוריון וילי כהן במרץ 1936. התיאור הזה עומד בניגוד מוחלט ל"מהומה הרבה ברחובות", שאותה תיאר בהמשך הד"ר רים כמתלווה לביקורו של המנהיג הנאצי בכרסלאו (ורוצלב).

גם הכלכלנית אליזבת פרוינד, שגויסה באפריל 1941 לעבודת כפייה במכ"ס ואלאחר מכן במפעל נשק בברלין, תיארה ברשימותיה האישיות את החלטתה של הקהילה היהודית להשתמש בבתי הקברות כאתרי משחק ולימוד לילדים. "הפארכים נאסרו לכניסה, למעורבות יום יהודיים אפילו לא הייתה חצר, שלא לדבר על גינה, ואם הייתה להם, הילדים לא הורשו לשחק בה בגלל השכנים שהתלוננו על הרעש", כתבה. "כסור פו של דבר מצאה הקהילה היהודית פתרון והפכה כל מרחב פנוי בבתי הקברות היהודיים למגרש משחקים עם ארגוני חול לילדים הקטנים. הילדים הגדולים יותר והכיתות שלהם חויבו לנכש את העשבים סביב הקברים ולשמור עליהם במצב טוב. כך נותרו הילדים עסוקים בחוץ, באוויר הצח, והקברים נשמרו נקיים... עד כדי כך הגיעו הדברים: בגרמניה בתי הקברות היו לא רק מקום מנוחתם האחרון של הבאים בימים, אלא גם מקום המשחק היחיד עבור הילדים".

משרטט פרופ' גיא מירון, באמצעות יומנים אישיים, התכתבויות אישיות ומשפחתיות שניהלו יהודים גרמנים, בעיקר עם בני משפחה קרובים שהיגרו מגרמניה, וקטעי עיתונות שאיתר, את חייו של האדם היחיד בתקופה שכולה ערפל סמיך ואחר כך חשיכה; אנשים פרטיים שבהרו להיות דוקומנטריסטים, בידיעה שאחרת לא יוכלו להמשיך לשאת את עול החיים שנכפו עליהם. בקטעים הללו מתארים הכותבים את התמודדותם עם הנישול מהמרחב הציבורי, את הפנייה המחודשת למרחבים יהודיים כמו בתי כנסת ומרחבי קהילה, את האופן שבו חוו את ההסתגרות בבתיהם, את יחסם למעגל השנה ששולבו בו מועדים נאציים רבים, ואת העניין המיוחד שלהם בלוח השנה היהודי. ברקע, כמובן, בולט המעבר החד מהשגרה למציאות של חוסר ודאות והמתנה לקראת הלא נודע.

מרחב וזמן

"היום מגיע הפיהרר. מזג אוויר נפלא... כדי להתחמק מכל העניין אני נמצא היום במקום שבו יהודים באמת רצויים – בבית הקברות ברחוב לוחה כדי לשוב לשוחח עם אבי שיחה ללא מילים", כתב ביומנו

ב

דצמבר 1935, שבועות אחדים אחרי שחוקי נירנברג נכנסו לתוקף, החל ויקטור קלמפרר ללמוד נהיגה. הוא החליט לפי רוע כסף מביטוח החיים שלו ולקנות מכונית. זו הייתה החלטה מוזרה מאוד לנוכח העובדה שקלמפרר בן ה-54, חוקר ספרות ובשלהי יהודי-גרמני מומר, ספג מהלומות כלכליות עזות באותם ימים. ביומן אישי שניהל הסביר מה עמד מאחורי הרעיון להתחיל לנהוג בשנה שסיכם כ"שנה הנייחת ביותר שלנו": "מכונית תחזיר לנו מעט חיים ואת העולם". בינואר 1936 הוא עבר את מבחן הנהיגה, והדבר היה, לדבריו, "ניצחון על הטבע שלי... ועניין חשוב מאין כמוהו". תשע שנים לאחר מכן, כשברקע הרס וחורבן של ערים שלמות ורצח של מיליונים, כתב ביומנו: "לא הדברים הגדולים הם החשובים, אלא היומיום תחת הרודנות, שהוא שיישכה. אלף עקיצות יתוש גרועות ממכה אחת על הראש. אני מתבונן בעקיצות היתוש ורושם אותן".

קטעים מיומנו של קלמפרר מופיעים בספר החדש "להיות יהודי בגרמניה הנאצית – מרחב וזמן" (הוצאת מאגנס, מרכז קנר להיסטוריה גרמנית ויד ושם), שבו

25.59x31.57	3/3	5	עמוד	המגזין	מערב -	11/2021	79399212-2
מאגנט - הוצאת ספרי - 25910							

83 שנה אחרי ליל הבדולח, שהתרחש בלילה שבין 9 ל-10 בנובמבר 1938, יוצא לאור בימים אלה ספר שמעניק הצצה לחיי היהודים בגרמניה הנאצית בשנים שלפני הפוגרום באמצעות יומנים, מכתבים וקטעי עיתונות שכתבו יהודים שחיו באותן שנים. דרכם נחשפים השאלות, האתגרים והפחדים שהעסיקו אותם לקראת העתיד הלא נודע • "היו להם את החינוך, ההון התרבותי ויכולת הביטוי לתעד ולספר את הסיפור שלהם", אומר המחבר פרופ' גיא מירון

כרמית ספיר ויץ

גיא מירון
להיות יהודי בגרמניה הנאצית
מרחב וזמן

▶ "הטקסטים האלה הם מעבדה".
עטיפת הספר

החיזוניים.
"לפני המעבר", מאמר שמוכר בספר ופורסם במוסף הנשים של ביטאון האגודת המרכזית CV Zeitung במרץ 1934, פעילת הציבור הטובה במברגר קוראת תיגר על הגישה המקובלת שיש לבחור רק בח"פצים "שימושיים" במהלך ההכנות למעבר או להגירה. במברגר מתארת מגירה בשולחן העבודה הישן של סבתה, שהייתה מלאה בחפצים אישיים בלתי שימושיים לכאורה, אך טעונים בויכרון.

עם שינוי המציאות, גם הזמן, כמובן, איבד את צורתו המוכרת. במאמר "בין הפסח לפסחא", שמוכר בספר והתפרסם בביטאון האגודה המרכזית באפריל 1935, כותב אלפרד הירשברג, מאנשי המחנה היהודי הליברלי בגרמניה: "תנור עת הכוכבים, שאותה אנו מבינים על פי התיאוריות של קופרניקוס וניוטון, זרה לנו, ואנו הולכים לאיבוד בהרמוניה הקרה שהיא יוצרת. אין בה כדי להטעין את הזמן בסדר ובמשמעות". לנוכח האתגר הזה מצביע הירשברג על המסורת התרבותית היהודית ועל חגי ישראל, ובעיקר על ליל הסדר, כמקור המתאים ביותר לעריכת סדר בחיי היהודים ובמחשבות שלהם אל מול ימי הפסחא.

מעט אור

פיליפ מאנס מברלין, שניהל מאז ספטמבר 1939 "יומן מלחמה", עסק במהלך שנת המלחמה הראשונה בתיעוד של עברו האישי והמשפחתי. בספטמבר 1940, כאשר סיים את כתיבתה של הכרזת ניקה שהקדיש לנושא, תיאר מאנס ביומנו את חשיבות העברת הויכרון שלו לדורות הבאים. מאנס השווה בין חוויית סיום הכתיבה שלו ובין החגיגה המסורתית של סיום כתיבתו של ספר תורה בעולמם של יהודים דתיים, חוויה שוכר היטב מנעוריו. במאי 1942, כאשר גויס לעבודות כפייה, עלו אצלו זיכרונות ותמונות ילדות מאזור המפעל, שבסמוך אליו התגורר והיה מטייל עם הוריו. "בכל בוקר אני מתברר נן אל המרפסת הקטנה בבית ברחוב ברנדנבורג, ואמי מנופפת לי לשלום", כתב. "הזיכרונות מלווים אותי לכל מקום, ולמרות כל הכובד הם שופכים מעט אור על אפלת תקופתנו".

פרופ' מירון, מה למדת על טבע האדם מבחינת הספר?
"למדתי שהאדם הוא סתגלן בצורה בלתי נתפסת. בחיים הרגילים שלנו, אני

ליהם. זו הייתה תוצאה של נטיית המשטר באותן שנים לפעול לבידודם של היהודים בעולמם הפנים-קהילתי ולאפשר להם בהעת להתקיים עם חופש פעולה מסוים, תחת פיקוחו של המשטר".

בספר מובא, בין היתר, מאמר שהופיע במאי 1934 בירחון Der Morgen, בו טאונה של האינטליגנציה היהודית הליברלית בגרמניה, ובו מנתחת הגנת והפילה החברתית הברלינאית מטה זמון את האתגרים של התקופה. "משפחות יהודיות רבות מוותרות כיום על דירור תיהן כדי לשכור 'חדר מרוהט' לפחות לתקופת זמן קצרה, עד למציאת עבודה חדשה, או לזמן בלתי מוגבל", היא כותבת. "זה הרבה יותר משינוי חיצוני. הוויתור על הרכוש שבא עם ההחלטה הזו שוכר גם את דרך החשיבה וההרגשה, את הגרעין הפנימי שסביבו נארגת קליפת החיים

הדברים שגיליתי הוא שבדפים הפנימיים של העיתונות היהודית בגרמניה, מדורי הנשים הפכו להיות מאוד מרכזיים, ובעיקר שאלת היחס שלנו לחפצים, מתוך הבנה שאחד הדברים שמגדירים בית הוא 'מה ששלי': מה שקיבלתי בירושה, הזיכרון של רונת שלי. זו שאלה שמעסיקה את כולי-נו: נניח שבבית שלך פורצת שריפה ויש לך שתי דקות להתפנות. מה תיקח? במדורים האלה בעיתונות היהודית התקיים דיון ער ונתנו תשובות שונות. זה קשור לשאלות הרבה יותר בסיסיות מהשאלות של היהודים בגרמניה. אני מנסה לצאת מהגטו של חקר השואה לשיחה רחבה יותר. כפי שכתבתי בספרי, עצם קיומה של עיתונות יהודית תחת המשטר הנאצי, כמו גם העובדה שבשנותיו הראשונות של המשטר היו פעילותה ותפוצתה בסימן עלייה, רחוקים מלהיות מובנים מא-

חנו בכלל לא נעצרים לחשוב על המרחב והזמן. רק כשאנחנו לא מסוגלים לישוט בהם והייאוש מכרסם, אנחנו יוצרים דרכים לשלוט בהם. הטקסטים האלה הם מעבדה שבודקת מה קורה כאשר שמים אדם במצב קיצוני. מה מייחד את היהודים בגרמניה הנאצית בכל זאת? שזו קבוצה שחיה עד 1933 ברמת חיים טובה, בורגנית ברובה, ומהר מאוד עברה לתנאים הרבה פחות טובים ומגבילים. היו להם את החינוך, ההון התרבותי ויכולת הביטוי לתעד ולספר את הסיפור שלהם. הרבה פעמים מהגרים ופליטים שחווים את הזמן בצורה כזאת, מלאת הגבלות ואיומים, לא כותבים על זה. החוקרים צריכים להגיע אליהם. כאן היה מדובר בהון תרבותי של בורגנות אמידה, עם יכולת ביטוי של בורגנות אמידה ועם יכולת להתמודד עם המצוקות שלה באופן אחר".

בינואר 1936 עבר ויקטור קלמפרר מבחן נהיגה, והדבר היה, לדבריו, "ניצחון על הטבע שלי... ועניין חשוב מאין כמוהו". תשע שנים לאחר מכן, כשברקע הרס וחורבן ורצח של מיליונים, כתב ביומנו: "לא הדברים הגדולים הם החשובים, אלא היומיום תחת הרודנות, שהוא שיישכח"

"הפארקים נאסרו לכניסה, למעונות יום יהודיים לא הייתה חצר, שלא לדבר על גינה, ואם הייתה, הילדים לא הורשו לשחק בה בגלל השכנים שהתלוננו על הרעש", כתבה אליזבת פרוינד, "הקהילה היהודית מצאה פתרון והפכה כל מרחב פנוי בבתי הקברות היהודיים למגרש משחקים"

▲ "אני עוסק בשאלה מה קורה לאנשים במצב קיצוני". פרופ' מירון

צילום: עודד קרני